

Uniwersytet Rzeszowski

Albert Wojciech Maszke

**METODOLOGICZNE PODSTAWY
BADAŃ PEDAGOGICZNYCH**

Rzeszów 2003

Albert Wojciech Maszke

**METODOLOGICZNE PODSTAWY
BADAŃ PEDAGOGICZNYCH**

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2003**

Opiniował
prof. dr hab. WŁODZIMIERZ GORISZOWSKI

Opracowanie redakcyjne i korekta
STANISŁAWA OSETEK

Opracowanie techniczne
KRYSTYNA BARAN

Skrypt dla studentów pedagogiki

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2003

ISBN 83-7338-136-8

Printed in Poland

60

WYDAWNICTWO UNIwersytetu Rzeszowskiego
35-310 Rzeszów, ul. Ćwiklińskiej 2, skr. poczt. 155, tel. 857 42 55

Wydanie I	Format B5	Ark. wyd. 13,35
Ark. druk. 13,75		Zam. 11/2003

WYKONANO W DRUKARNI UR W RZESZOWIE

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	9
--------------------	---

ROZDZIAŁ I

Podstawowe elementy wiedzy o nauce i poznaniu naukowym	12
1. Pojęcie nauki, wiedzy i badań naukowych	12
2. Pojęcie metodologii	16
3. Cele poznania naukowego	17
4. Funkcje nauki	19
5. Klasyfikacja nauk	20
6. Metodologiczny schemat badania naukowego	24
7. Pedagogika jako nauka	29

ROZDZIAŁ II

Ilościowe i jakościowe badania pedagogiczne	38
1. Wprowadzenie	38
2. Charakterystyka badań ilościowych	39
3. Charakterystyka badań jakościowych	40
4. Badania ilościowe i jakościowe – podobieństwa i różnice	43

ROZDZIAŁ III

Etapy postępowania badawczego	49
1. Ogólna charakterystyka czynności badawczych	49
2. Przedmiot badań a problemy badawcze	52
a) Motywy wyboru problematyki badawczej	52
b) Określenie przedmiotu badań	54
c) Problemy badawcze a pytania badawcze	55
d) Kryteria poprawności formułowanych problemów badawczych	60
3. Hipotezy badawcze	61
a) Pojęcie hipotezy i jej rodzaje	61
b) Cechy dobrej hipotezy	65
4. Zmienne w badaniach pedagogicznych	66
a) Pojęcie zmiennej	66
b) Klasyfikacja zmiennych	67
5. Dobór wskaźników i ich rodzaje	72
a) Pojęcie wskaźników wg S. Nowaka	72
b) Rodzaje wskaźników	74
6. Skale pomiarowe wg S.S. Stevensa	78
a) Pojęcie skali	78
b) Typy skal pomiarowych	80
7. Próba badawcza i zasady jej doboru	84
a) Ogólna charakterystyka próby badawczej	84

b) Sposoby doboru próby	88
8. Etyczne problemy badań pedagogicznych	92
a) Wprowadzenie	92
b) Etyczne zasady prowadzenia badań	94
c) Badania naukowe a praktyka pedagogiczna	96

ROZDZIAŁ IV

Metody badań pedagogicznych	98
1. Metody badawcze i ich rodzaje	98
2. Metoda monograficzna – terenowa	98
3. Metoda sondażowa – reprezentacyjna	104
a) Metoda panelowa	106
4. Metoda i techniki eksperymentu	107
a) Pojęcie i rodzaje eksperymentu	107
b) Logiczne podstawy eksperymentu	111
c) Techniki eksperymentu	112
5. Metoda socjometryczna	119
a) Pojęcie socjometrii	119
b) Technika J. L. Moreno	122
c) Tabela socjometryczna	124
d) Graficzna analiza danych	126
e) Technika „Zgadnij Kto”	128
f) „Plebiscyt życzliwości i niechęci”	129
g) Analiza ilościowa	129
6. Metoda indywidualnych przypadków	134

ROZDZIAŁ V

Techniki zbierania materiałów	138
1. Techniki badawcze i ich podział	138
2. Techniki obserwacyjne	140
a) Pojęcie obserwacji i jej cechy	140
b) Cechy obserwatora i jego przygotowanie	144
c) Rodzaje obserwacji	145
d) Utrwalanie spostrzeżeń z obserwacji	150
3. Technika wywiadu	152
a) Rola wywiadu w badaniach pedagogicznych	152
b) Rodzaje wywiadów	154
c) Zasady formułowania pytań	156
d) Podstawowe problemy przygotowania wywiadu	157
e) Błędy ankietera w wywiadzie	161
f) Wiarygodność materiału otrzymanego z wywiadu	162
4. Technika ankiety	163
a) Ankieta i jej rola w badaniach pedagogicznych	163
b) Typy ankiet	166
c) Kwestionariusz ankiety a pytania kwestionariuszowe	167
d) Rodzaje pytań	168
e) Wymagania stawiane pytaniom ankietowym	173
f) Budowa kwestionariusza	175

5. Analiza dokumentów i wytworów działania.....	176
a) Pojęcie dokumentu.....	176
b) Rodzaje dokumentów.....	177
c) Wartość poznawcza dokumentów.....	182
d) Analiza dokumentów i ich ocena.....	183
e) Analiza wytworów działania.....	185

ROZDZIAŁ VI

Podstawowe zasady opracowania materiałów badawczych

1. Porządkowanie zebranego materiału badawczego	190
a) Kontrola zebranych materiałów	190
b) Grupowanie materiałów	191
c) Zliczanie materiału badawczego	192
2. Metody prezentacji wyników badań.....	193
a) Zasady budowy tabel.....	193
b) Zasady graficznej prezentacji danych.....	194
3. Metody analizy wyników badań.....	195
a) Analiza ilościowa.....	195
b) Analiza jakościowa	202
4. Wyjaśnianie zdarzeń.....	205
a) Metody wnioskowania	207

Bibliografia	215
---------------------------	------------

WPROWADZENIE

*Tego, co winniśmy robić,
uprzednio się nauczywszy,
uczmy się robić dopiero,
robiąc to właśnie.*

Arystoteles

W żadnej dziedzinie wiedzy postęp nie jest możliwy bez ciągłego rozwijania i prowadzenia badań naukowych. Te zaś wymagają nieustannego doskonalenia ogółu czynności związanych z poznawaniem i wyjaśnianiem istniejącej rzeczywistości, jak i przestrzegania wspólnych i specyficznych dla różnych dyscyplin naukowych zasad i dyrektyw postępowania badawczego.

Także i w pedagogice rozumianej jako nauce o wychowaniu, istnieje nie tylko potrzeba ciągłego prowadzenia badań naukowych, ale również konieczność doskonalenia ich metodologicznych zasad. Wprawdzie ich znajomość nie gwarantuje sukcesu w badaniach, jest jednak wielce użyteczna zarówno w poznawaniu zjawisk i problemów wychowawczych, jak i w ich rozwiązywaniu. Umożliwia także wykorzystanie tych sposobów postępowania, które w wielu dotychczasowych badaniach okazały się przydatne i skuteczne. Nie oznacza to, że posługiwanie się nimi jest wystarczającym warunkiem rozwiązywania wszelkich praktycznych i teoretycznych problemów odnoszących się do badanej rzeczywistości edukacyjnej i procesów w niej zachodzących. Jednak dociekania badawcze pomijające podstawowe reguły i zasady metodologicznego postępowania, związane chociażby z opisem instytucji edukacyjnych, charakterystyką procesów wychowawczych, stawianych problemów badawczych, doborem metod czy technik badawczych, uogólnianiem wyników i empiryczną weryfikacją lub falsyfikacją, niewiele wartościowego i trwałego wnoszą do istniejącej już wiedzy naukowej. Z tych m.in. względów potrzebne jest ciągle doskonalenie metodologii badań pedagogicznych, bez której trudno myśleć o rozwoju i pogłębianiu wiedzy o wychowaniu i rozwoju pedagogiki jako nauki.

Zadaniem niniejszej pracy jest próba usystematyzowania i wyjaśnienia podstawowych pojęć i prawidłowości związanych z planowaniem, organizowaniem i prowadzeniem badań pedagogicznych w taki sposób, aby osobom podejmującym badania umożliwić zorientowanie się w całokształcie czynności wykonywanych w trakcie pracy badawczej.

Na treść niniejszej książki składają się te zagadnienia metodologiczne, z którymi początkujący badacze i studenci podejmujący „minibadania naukowe” mają kłopoty, lub w których najczęściej się gubią. Zaliczono do nich wszelkie czynności odnoszące się do pracy, opracowania wstępnej koncepcji badawczej, jak i te, które związane są ze stawianiem pytań, formułowaniem hipotez, doбором próby do badań oraz zmiennych i wskaźników. Informacjom tym starano się nadać formę w miarę przystępną i zrozumiałą, mogącą wspierać ich działanie. Akcent położono na stronę praktyczną, uwypuklając te sposoby rozwiązywania problemów metodologicznych, które w przekonaniu Autora są możliwe do zastosowania i wykorzystania w empirycznych badaniach pedagogicznych. Niektóre zagadnienia uzupełniono licznymi przykładami praktycznymi, zebranymi w toku wieloletniej własnej pracy badawczej. Dobór metod i technik badawczych scharakteryzowano w dalszych partiach niniejszej pracy. Omówiono w nich m.in. sposoby prowadzenia eksperymentu i obserwacji, badań monograficznych i reprezentacyjnych, wywiadu, ankiety i socjometrii, wskazując na możliwość ich zastosowania w badaniach innych nauk. Kończącą część niniejszej książki poświęcono omówieniu zasad i sposobów przeprowadzenia analizy zebranego materiału badawczego, w tym analizy statystycznej, jak i wyprowadzenia na tej podstawie wniosków i uogólnień. Także i tę część poparto licznymi przykładami-możliwymi do wykorzystania w przypadku prowadzenia przez czytelników analizy zebranych materiałów badawczych.

W doborze treści niniejszego podręcznika kierowano się przede wszystkim potrzebą:

- przygotowania studentów do samodzielnej pracy badawczej;
- zapoznania ich z procesem badawczym oraz z głównymi zasadami prowadzenia badań naukowych;
- poznania znaczenia i roli badań naukowych dla praktyki pedagogicznej.

Książka *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych* jest podręcznikiem przeznaczonym przede wszystkim dla studentów kierunków pedagogicznych. Może być również cenną pomocą dla studiujących na innych kierunkach studiów, których specyfika wiąże się od strony problematyki i przedmiotu badań z zagadnieniami odnoszącymi się do procesu kształcenia i wychowania.

Specyfika studiów zaocznych, eksternistycznych i wieczorowych, utrudniająca studentom – najczęściej czynnym nauczycielom – bliższy i częstszy kontakt z uczelnią i pracownikami naukowymi, z literaturą specjalistyczną, biblioteką i czytelną wpłynęła także w istotnym stopniu na charakter niniejszego opracowania. Dlatego sądzić należy, że wśród jej odbiorców znajdą się zarówno czynni zawodowo nauczyciele podejmujący studia zaoczne, jak i wszyscy ci, którzy czują się zagubieni i zdezorientowani w swoich dociekaniach badawczych.

Te m.in. względy spowodowały, że w książce omówiono przede wszystkim zagadnienia, o których student studiów stacjonarnych dowiaduje się podczas wykładów, ćwiczeń, seminariów czy innych zajęć praktyczno-teoretycznych, zaś student studiów zaocznych jest ich pozbawiony.

Przedkładana książka nie wyczerpuje wszystkich kwestii odnoszących się do złożonej problematyki empirycznych badań pedagogicznych. Mimo iż wiele twierdzeń i definicji zostało zaczerpniętych i streszczonych z innych opracowań ostatnich lat, nie wszystkie kwestie metodologiczne zostały w niej naświetlone w sposób wyczerpujący i wszechstronny.

Autor ma jednak nadzieję, że książka będzie służyła pomocą osobom podejmującym badania naukowe, a umiejętne wykorzystanie zawartych w niej wskazówek może przyczynić się do lepszego poznania warsztatu badawczego i tym samym do podniesienia jakości prowadzonych badań naukowych, jak i przygotowania nauczycieli do podjęcia i prowadzenia samodzielnej pracy badawczej w ich miejscu pracy, tj. w szkołach i placówkach oświatowych.

Winien jestem podziękowania wielu osobom, które pomogły mi w wydaniu tej pracy. Szczególnie pragnę wyrazić wdzięczność pani dr M. Tomaszczuk oraz dr. Cz. Lewickiemu za wnikliwe uwagi i wskazówki, które wpłynęły na ostateczny kształt tego opracowania.